

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАНОВИЩА ДІЗНАВАЧА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

SOME ASPECTS OF THE PROCEDURAL STATUS OF THE INQUIRER IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Гуцуляк Ю.В., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-8334-7127

У статті розглянуто дізнавача як суб'єкта кримінального провадження, його процесуальне становище у сучасному кримінальному провадженні України та функціональну спрямованість його процесуальної діяльності. Досліджено сутність та значення процесуальної самостійності дізнавача у кримінальному провадженні, встановлено її зміст та межі, а також роль процесуальної самостійності дізнавача у всебічному, повному й неупередженому розслідуванні кримінального провадження.

Досліджуючи поняття процесуальної самостійності дізнавача констатується, що кримінальне процесуальне законодавство визнає дізнавача як процесуально самостійного суб'єкта кримінального провадження (ч. 4 ст. 40¹ КПК України). Обґрунтовано, що дізнавач у кримінальному провадженні є процесуально самостійною фігурою, наділеною певними повноваженнями для прийняття процесуальних рішень в кримінальному провадженні, визначення напрямку дізнання, обрання процесуальних засобів для забезпечення повноти проведення дізнання.

Проаналізовано законодавче визначення поняття «дізнавач» на підставі чого зроблено висновок, що воно не містить чіткого визначення переліку службових осіб, яких можна наділити процесуальним статусом дізнавача. Зокрема Закон не містить визначення хто саме є уповноваженою особою іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. На підставі системного аналізу нормативно-правових актів констатовано, що на підтвердження повноважень уповноваженої особи іншого підрозділу, яка виконує повноваження дізнавача у кримінальному провадженні та має право на проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій та прийняття процесуальних рішень, обов'язковим є видання наказу відповідним начальником ГУНП, а також постанова керівника органу дізнання про доручення на проведення дізнання у кримінальному провадженні.

Проаналізовано існуючі проблеми реалізації та визначено перспективи вдосконалення процесуального становища дізнавача як суб'єкта кримінального провадження.

Ключові слова: дізнавач, суб'єкти кримінального провадження, органи дізнання, процесуальний статус дізнавача, всебічне, повне й неупереджене розслідування.

The article examines the as a subject of criminal proceedings, his procedural position in the modern criminal proceedings of Ukraine and the functional orientation of his procedural activities. The essence and significance of the procedural independence of the inquirer in criminal proceedings have been studied, its content and limits have been established, as well as the role of the procedural independence of the inquirer in a comprehensive, complete and impartial investigation of criminal proceedings.

Investigating the concept of procedural independence of the inquirer, it is stated that the criminal procedural legislation defines the inquirer as a procedurally independent subject of criminal proceedings (Part 4 of Article 40-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). It is substantiated that the inquirer in criminal proceedings is a procedurally independent figure, endowed with certain powers to make procedural decisions in criminal proceedings, determine the direction of the inquiry, and choose procedural means to ensure the completeness of the inquiry.

The legislative definition of the term "inquirer" was analyzed, on the basis of which it was concluded that it does not contain a clear definition of the list of officials who can be granted the procedural status of an inquirer. In particular, the Law does not contain a definition of who exactly is an authorized person of another subdivision of the specified bodies, which are authorized within the competence provided by the Criminal Procedure Code of Ukraine to carry out pre-trial investigation of criminal misdemeanors.

On the basis of a systematic analysis of normative legal acts, it was established that in order to confirm the powers of an authorized person of another subdivision, who performs the powers of an investigator in criminal proceedings and has the right to conduct any investigative (search) actions and make procedural decisions, the issuance of an order is mandatory by the relevant head of the national police department, as well as the resolution of the head of the inquiry body on the mandate to conduct an inquiry in criminal proceedings.

Existing implementation problems were analyzed and prospects for improving the procedural position of the inquirer as a subject of criminal proceedings were determined.

Key words: inquirer, subjects of criminal proceedings, bodies of inquiry, procedural status of the inquirer, comprehensive, complete and impartial investigation.

Постановка проблеми. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22.11.2018 року було внесено зміни до ряду законодавчих актів України [1], у зв'язку з чим виникла низка питань та невідповідностей, що регламентують процесуальну діяльність органів дізнання, що, в свою чергу, негативно впливає на забезпечення виконання завдань кримінального провадження та додержання прав і законних інтересів його учасників кримінального провадження.

Конституція України в статті 3 закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають

зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2]. Реалізація цього положення вимагає створення належних гарантій захисту прав і свобод людини у всіх сферах життєдіяльності, і особливо, у кримінальному провадженні. Важливою гарантією забезпечення повного, швидкого і неупередженого досудового розслідування у формі дізнання, охорони законних прав та інтересів людини є належна регламентація повноважень органів дізнання, які зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дослідженням та вивченням проблемних

питань, пов'язаних з регламентацією повноважень щодо здійснення дізнання у кримінальному процесі, займалися науковці, зокрема: О. Аулін, В. І. Борисов, Н. І. Бровко, Л. М. Демидова, В. Г. Гончаренко, Ю. Г. Коруховий, Н. І. Клименко, І. В. Ковтун, А. С. Політова, О. В. Сачко, С. І. Сімакова, Ю. А. Турлова, В. І. Тютюгін, В. В. Черней, С. С. Чернявський. Але не дивлячись на те, що в теорії кримінального процесу проблема правового забезпечення процесуального статусу органів досудового розслідування привертала увагу багатьох науковців, практична реалізація низки проблемних питань пов'язаних з процесуальним становищем дізнавача, залишається не вирішеною. У зв'язку з чим виникає низка проблем правового та організаційного характеру, пов'язаних з процесуальним становищем дізнавача, як основного суб'єкта проведення досудового розслідування у формі дізнання. Особливої уваги набувають питання реалізації ними своїх повноважень, притягнення до відповідальності, реагування на випадки втручання в їхню процесуальну діяльність, удосконалення процедури провадження дізнання.

Метою статті є дослідження поняття та сутності процесуального становища дізнавача у кримінальному процесі України, пошук перспективних шляхів його удосконалення, а також формулювання рекомендацій щодо здійснення ефективного досудового розслідування у формі дізнання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до п. 4¹ ч. 1 ст. 3 КПК України дізнавачем є службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених КПК України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків [3]. Але це визначення не дає можливості чітко визначити перелік службових осіб, яких можна наділити процесуальним статусом дізнавача. Зокрема Закон не містить визначення хто саме є уповноваженою особою іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. Лише у п.1 Розділу 5 Положенні про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 20 травня 2020 року № 405 вказується, що про уповноваження працівника поліції іншого підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків Головою Національної поліції України, начальниками ГУНП, начальниками відповідних територіальних підрозділів поліції, або особами, які виконують їх обов'язки, видається наказ. Засвідчена в установленому порядку копія наказу про уповноваження працівника поліції здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків надсилається до органу прокуратури відповідного рівня для внесення адміністраторами ЄРДР відповідних відомостей про реєстратора до довідника організаційної структури ЄРДР і надання працівнику поліції, уповноваженому здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, доступу до ЄРДР [4]. Крім того, відповідно до правової позиції, викладеної у постанові Верховного Суду № 969/99/21 від 03.05.2022 р. повноваження дізнавачів у кримінальному провадженні визначається постановою про доручення на проведення дізнання у кримінальному провадженні [5]. В цьому разі на підтвердження повноважень уповноваженої особи іншого підрозділу, яка виконує повноваження дізнавача у кримінальному провадженні та має право на проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій та прийняття процесуальних рішень, обов'язковим є видання наказу, а також постанова керівника органу дізнання

про доручення на проведення дізнання у кримінальному провадженні. В разі відсутності такого наказу всі зібрані докази будуть вважатись недопустимими та у подальшому тягнуть наслідок у вигляді ухвалення судами відповідних рішень, тим самим не виконуючи завдання кримінального провадження в цілому.

Аліна Гаркуша та Євгенія Петриченко зазначають, що ознаками поняття «дізнавач», яке викладене у п. 4¹ ч. 1 ст. 3 КПК України, є: по-перше, така особа є службовою особою визначених у КПК правоохоронних органів та підрозділів України; по-друге, компетенція дізнавача встановлена у КПК України; по-третє, дізнавач уповноважений на здійснення досудового розслідування кримінальних проступків [6].

Відповідно до ст. 40¹ КПК України, до повноважень дізнавача віднесено: починати дізнання за наявності підстав, передбачених КПК України; проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК України; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених КПК України, відповідним оперативним підрозділам; звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК України; здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України [3].

Крім того, згідно до пункту 1 розділу III Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України підрозділи дізнання виконують такі функції відповідно до покладених на них завдань: усібичне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального проступку, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують їх покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і обґрунтованих процесуальних рішень; під час досудового розслідування кримінальних проступків дізнавач самостійно приймає процесуальні рішення, крім випадків, коли закон передбачає прийняття (ухвалення) рішення слідчого судді, суду чи згоду прокурора, і є відповідальним за законне та своєчасне виконання цих рішень [4].

Вказані нормативно правові акти підтверджують процесуальну самостійність дізнавача щодо прийняття необхідних рішень під час досудового розслідування кримінальних проступків. Також, на дізнавача покладається певний обов'язок стосовно законності та своєчасності виконання прийнятих ним процесуальних рішень, або тих, які увалені слідчим суддею, судом, або згода на прийняття яких надана прокурором.

Досліджуючи процесуальну самостійність дізнавача, на нашу думку, доречним є звернення до наукових досліджень з цього питання стосовно процесуальної самостійності слідчого. Адже обидва ці суб'єкти наділені повноваженнями, щодо проведення досудового розслідування, крім того дізнавач відповідно до ст. 40¹ КПК України при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слід-

чого та несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання, хоча в їхній роботі існує суттєва відмінність, що стосується видів кримінальних правопорушень, які підпадають під їх підслідність.

Так, у кримінально-процесуальній доктрині процесуальну самостійність слідчого розуміють як його право на підставі свого внутрішнього переконання, що ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, приймати відповідні процесуальні рішення та вчиняти дії, пов'язані із рухом досудового розслідування (збирати докази, проводити слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні дії тощо), застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, за винятком випадків, коли законом передбачене отримання на це згоди прокурора чи слідчого судді, з метою досягнення завдань кримінального провадження [7].

О. В. Баулін розглядає процесуальну самостійність слідчого з одного боку, як положення досудового слідства, що дозволяють слідчому самостійно приймати рішення і проводити слідчі дії у розслідуваних ним кримінальних справах, а з іншого – як процесуальний інститут, спрямований на врегулювання відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією слідчим своїх процесуальних повноважень [8]. С. С. Охріменко зазначає, що процесуальна самостійність слідчого виявляється у можливості згідно з чинним законодавством самостійно, за особистим внутрішнім переконанням, проводити усі необхідні та можливі слідчі дії, приймати процесуальні рішення, а також нести особисту відповідальність за порушення норм закону. Саме з цими моментами пов'язане вирішення ключових питань при розслідуванні кримінальних проваджень: кваліфікація злочинного діяння та обсяг обвинувачення, притягнення як обвинувачуваного, направлення справи до суду або закриття справи, тощо. Процесуальна самостійність виступає в якості однієї з умов, що гарантують дотримання законності при розслідуванні кримінального провадження. Відбувається цілком логічне взаємне гарантування: відповідальність слідчого забезпечує його процесуальну самостійність, а та, у свою чергу, є однією з умов дотримання законності. І, навпаки, законність припускає процесуальну самостійність слідчого і його персональну відповідальність, не «поділену» з прокурором та начальником слідчого відділу [9].

На нашу думку, під процесуальною самостійністю дізнавача слід розуміти загальні положення проведення дізнання, що є засобом реалізації принципу всебічного, повного та неупередженого встановлення обставин кримінального провадження, яке полягає у повноваженнях дізнавача самостійно на підставі свого внутрішнього переконання та керуючись законом, визначати напрямки проведення дізнання, приймати відповідні процесуальні рішення та вчиняти процесуальні дії, пов'язані із розслідуванням кримінального правопорушення, за винятком випадків, коли законом передбачене отримання на це згоди прокурора, керівника органу дізнання чи дозволу слідчого судді, визначати порядок та послідовність проведення таких процесуальних дій та нести повну відповідальність за їх законність і своєчасне проведення.

Отже, досліджуючи поняття процесуальної самостійності дізнавача, яка хоч й в обмеженому вигляді, але все ж таки існує в чинному КПК, можна стверджувати, що кримінальне процесуальне законодавство визначає дізнавача як процесуально самостійного суб'єкта кримінального провадження (ч. 4 ст. 40¹ КПК). Він є процесуально самостійною фігурою, наділеною певними повноваженнями для прийняття процесуальних рішень в кримінальному провадженні, визначення напрямку дізнання, обрання процесуальних засобів для забезпечення повноти проведення дізнання.

Однак системний аналіз окремих норм КПК України, які регламентують порядок проведення окремих слідчих

(розшукових) та інших процесуальних дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження мають певні прогалини та не відповідають ст. 40¹ КПК України, що свідчить про їх суперечливість [10]. Так, у спеціальних нормах, які регламентують порядок звернення до слідчого судді з клопотанням про здійснення виклику слідчим, прокурором (Стаття 133 КПК України), приводу (ст. 140–141 КПК України), тимчасового доступу до речей і документів (ст. 160 КПК України), накладення арешту на майно (ст. 171 КПК України), про застосування запобіжних заходів (Стаття 184 КПК України), про проведення обшуку (ст. 234 КПК України), про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246 КПК України) тощо дізнавач не визначений як суб'єкт звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням. Така ситуація призводить до неоднозначної судової практики.

Так, одні судді задовольняють клопотання дізнавачів про проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Зокрема, ухвалою слідчого судді Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 29 березня 2023 року задоволено клопотання дізнавача про надання дозволу на проведення огляду житла та іншого володіння особи [11]. Аналогічне рішення було прийнято слідчим суддею Голосіївського районного суду м. Києва про надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, які знаходяться у володінні Національної дитячої спеціалізованої лікарні [12]. В інших випадках слідчі судді посилаючись на те, що чинні норми КПК України не допускають проведення аналогій у правах та обов'язках між учасниками кримінального провадження, якщо це прямо не передбачено нормами КПК України, відмовляють у задоволенні клопотань дізнавача на проведення процесуальних дій. Зокрема в ухвалі Борзнянського районного суду Чернігівської області від 20.08.2020 року про повернення клопотання інспектора дізнання про накладення арешту на тимчасово вилучене майно слідчий суддя зазначив, що хоча за змістом ст. 40¹ КПК України дізнавач наділяється повноваженнями слідчого, проте, відповідно до вимог ч. 1 ст. 171 КПК України, яка є спеціальною нормою права, якою встановлюються особливості щодо подання клопотанням про арешт майна, з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором. У ч. 2 ст. 40¹ КПК України перелічені конкретні повноваження дізнавача, серед яких право на звернення з клопотанням про надання дозволу на арешт майна відсутнє. Таким чином, слідчий суддя виніс ухвалу про повернення поданого клопотання прокурору [13].

Вважаємо, що для вирішення цього питання необхідно внесення відповідних змін до КПК України, адже обсяг та характер повноважень дізнавача та слідчого не збігаються. Наприклад, аналізуючи положення ст. 25 КПК України, можна дійти висновку, що обов'язок вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, покладено лише на прокурора та слідчого. Поза увагою законодавця залишився дізнавач. Проте не можна категорично заперечувати й позицію слідчих суддів, які задовольняють клопотання органів дізнання на проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій, які потребують дозволу суду. Оскільки, хоча в деяких випадках дізнавач процесуально й не наділений відповідними повноваженнями на звернення з конкретним клопотанням, проте обсяг та характер повноважень дізнавача все ж таки визначається статтею 40¹ КПК України, відповідно до якої він при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого.

Висновки. Отже, значення процесуальної самостійності дізнавача полягає у тому, що вона є неодмінною умовою ефективного, всебічного, повного та неупередженого досудового розслідування кримінальних проступків. Тільки процесуально самостійний суб'єкт кримінального

провадження – дізнавач, під час проведення досудового розслідування у формі дізнання, здатний всебічно, повно та неупереджено встановити всі обставини кримінального правопорушення, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, і тим самим забезпечити виконання завдань кримінального провадження. При цьому процесуальне становище дізнавача зобов'язує ставитися до нього як до процесуально самостійного суб'єкта кримінального провадження, утримуватись від будь-якого незаконного впливу при прийнятті процесуальних рішень, а рішення, прийняті дізнавачем з порушенням цієї умови, мають бути

скасовані судом чи прокурором з відповідними правовими наслідками. Засада процесуальної самостійності дізнавача є основоположною у його діяльності, в силу чого він виконує свою функцію самостійно й незалежно від інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності; забороняється будь-який сторонній вплив на дізнавача під час виконання його службових обов'язків; провадження дізнання здійснюється виключно згідно з вимогами закону; дізнавач приймає рішення на підставі закону та відповідно до свого внутрішнього переконання, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженню обставин кримінального провадження та нормам закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.
2. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 травня 2020 року № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>
5. Постанова Верховного Суду № 969/99/21 від 03.05.2022 р. URL: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=104191851&red=10000336f8056f5c15bed68ef41ae6ce41810f&d=5>
6. Гаркуша А., Петриченко Є. Регламентация повноважень щодо здійснення дізнання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 256-262 https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/06/21_1_ua_n/45.pdf
7. Кримінальний процес: підруч. /Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. Х.: Право, 2013. 1295 с.
8. Баулін О.В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09; Національна академія внутрішніх справ України. К., 2000. 263 с.
9. Охріменко С.С. Гарантії правового захисту процесуальної самостійності та незалежності слідчого: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2007. 189 с.
10. Світайло П. Деякі проблемні аспекти проведення дізнання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 3. С. 168-176. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35664/1/ДЕЯКІ%20ПРОБЛЕМНІ%20АСПЕКТИ.pdf>
11. Ухвала Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 29 березня 2023 року Провадження № 1-кк/739/238/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871198>
12. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 24.01.2023 року Провадження №: 1-кк/752/291/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108860996>
13. Ухвала Борзнянського районного суду Чернігівської області у справі №730/649/20 від 20.08.2020 року. URL: <https://opendatabot.ua/court/91090499-d1f20e73857b7a59ad6f4d139acfc776>